

Научный вестник Бухарского государственного университета * Scientific reports of Bukhara state University

ISSN 2181-6875

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

4/2017

• ANIQ VA TABIIY FANLAR

Бабомуратов О.Ж., Юлдошев Ю.Ш. Кластеризация масаласи алгоритмлари.....	2
Расулов Т.Х. Асимптотические формулы для дискретного спектра одной неограниченной блочно-операторной матрицы.....	6
Сафаров Ж.Ш. Обратная задача о нахождении ядра интеграла интегро-дифференциального уравнения в ограниченной области.....	11
Каипназаров С.Г. Au-TiVx-GaAs диодли структура-сининг электрофизик характеристикасига микротўлқин нурланишининг таъсири.....	16
Бафоева Г.Н., Абдурахимов С.А. Особенности получения заменителя масла какао на основе продуктов переработки хлопкового масла.....	20
Зарипов Г.Т. Испан қовоғидан композиция тайёрлаш технологияси.....	24
Авлиякулов Н.Н. Метрологическое обеспечение производства - влияющий фактор на выпуск качественной продукции.....	30

• TILSHUNOSLIK

Садуллаева Н.А. Қўшма гап ҳақида айрим мулоҳазалар.....	35
Ширинова Н.Дж. Градуальный образ дискретизации предметности и качества в языковой системе.....	39
Абдуллаева Ш.Н. Жаҳон ва ўзбек тилшунослигида терминларни таснифлаш муаммолари.....	44
Попов Д.В. Русский литературный язык XVI века и проблема второго южнославянского влияния.....	48
Насирова Г.М. Ўзбеклар нутқида антропонимлар қўлланилишининг хусусиятлари.....	54
Хамраева Ш.М. Корпус ва корпус лингвистикаси, унинг назарий асослари.....	57
Ражабова А.Т. Таом номлари халқнинг миллий маданиятини намоян қилувчи лексик восита сифатида.....	62
G'ulomova Sh.Q. Evfemizmlarning uslubiy xoslanishi.....	66

• ADABIYOTSHUNOSLIK

Жўраев М. Марказий Осиё халқлари фольклорига астромифологик сюжетлар типологияси.....	71
Ўраева Д.С., Ражабов Д.З. Ўзбек халқ қўшиқларида класнинг образлантирилиши.....	76
Ахмедова Ш.Н., Қодирова Н.С. Ёзувчи Шароф Рашидовнинг адабий-танқидий қарашлари хусусида.....	80
Шарилова Л.Ф. Ўзбек шеърларида адабий шлалар.....	85
Хасанова М.Ж. Туркий қасидалар тарихи.....	90
Махмараимова Ш.Т. Дев образининг генезиси ва унинг геоморф-метафорик талқини.....	93
Истамова Ш.М. Ўзбек насрида туш мотивидан фойдаланиш аънъанаси.....	98
Хажиева Ф.М. "Рўзи Чориевнинг сўнги васияти" асарига биографик тасвир хусусиятлари.....	104
Шахтгова С.Ж. Абдурахмон Жомий газалиётида "гул" тилсолинининг маъновий жиолари.....	111
Раўфиева Н.Н. Bobur lirikasidagi metaforalarning lingvoroetik tahlili.....	115

• NAVOIY GULSHANI

Сайлиева М.Р. Навоийнинг ижтимоий-сиёсий ҳаёлига оид янги қайдлар.....	119
--	-----

• FALSHAFA VA HUQUQ

Раупов С.С. Ҳаракатлар стратегияси ва конституциявий ислохотлар.....	122
Тожибоева Х.М., Бўстонова З.Б. Форобий таълимотида «фозил» жамият ва ижтимоий адолат масалалари.....	127

• TARIXSHUNOSLIK

Қурбонова М.Б., Бобоҷонов Ш.У. Ўзбекистон ва Жануби-Шарқий Осиё дипломатиясида АСЕАНнинг ўрни.....	134
О'таева Ф.Х. Бухоро амрлиги мoliyaviy va iqtisodiy ahvolidning istiqbol davri mahalliy tarixiy tadqiqotlardagi talqini.....	138
Жумаев Р.Ф. Бухоро-Россия дипломатик муносабатларида Аҳмад Донишнинг мавқеи ва ўрни (XIX асрнинг 50-70 йиллари).....	142
Найтиов J.Sh. XIX asr 2-yarmi XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida ekin navlaridagi o'zgarishlar.....	146
Равшанов Ў.Р. Антоний Женкинсон кундалигида Бухоро тавсифи.....	150
Toshimov U.H. Islam Karimov is the founder of modern legal-democratic and economically flourished country.....	155

• IQTISODIYOT

Явмутов Д.Ш. Минтақа экспорт салоҳияти ва уни янада ривожлантириш йўналишлари.....	159
--	-----

• PEDAGOGIKA

Салиева З.И. Развитие методики преподавания иностранных языков в зарубежных странах и Республике Узбекистан: обзор основных направлений.....	164
Qurbonova G.N., Rajabova D.R. O'zbek va ingliz tili mashg'ulotlarida folklor namunalariidan foydalanishning qiyosiy tahlili.....	170
Олимов Л.Я., Жумаев Н.З. Копинг хулқ-атвор – психологик ҳимоя механизми сифатида.....	175
Fayziyeva U.A., Nazarov A.M. Bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish usullari.....	181

• SAN'ATSHUNOSLIK

Абдуллаев С.С., Бобомуродова М.В. Образ Амира Темура в изобразительном искусстве.....	185
Mamurova D.I., Aminov A.Sh. Muhandislik grafikasi darsida AutoCAD 2D dasturidan foydalanib aksonometriyada qirqimni bajarishning imkoniyatlari va afzalligi.....	188

• QARORLAR IJROSI

Камолов Ш.М., Жўраев С.Н. Қарорлар ижроси.....	193
--	-----

• QUTLOV

Нуруллаев Ф.Ф. Ходжаев Болта Қурбонович.....	195
--	-----

• MONOGRAFIYA

Қурбонова М.Б. "Ўзбек кийимлари атамалари изоҳли лугати" китоби ҳақида.....	197
---	-----

• E'LON

"Бухоро давлат университети илмий ахбороти" журналида мақола эълон қилиш талаб ва шартлари.....	199-200
---	---------

dehqonga 10 desyatina (1 desyatina 0,9 ga teng – J.H.) yer ajratdi. Tarixiy manbalar ma'lumoticha ko'chirilgan dehqonlar o'zlari bilan Kuban, Tavriya bug'doy urug'larini, Amerika makkajo'xorisini, sabzavot ekinlaridan pomidor, kartoshka, bodring, baqlajon, marjumak kabi ekinlarning o'nlab navlarini olib kelishgan. Ular dehqonchilik xo'jaligida yangi ekin navlarini yangi iqlimga moslashtirish, urug'chilikni yo'lga qo'yish ishlari, hatto ayrim tajriba stansiyalarida ham sinab ko'rilgan. Demak, Turkiston mintaqasida yangi ekin navlarini tarqalishi ko'chiruvchilik siyosati bilan bog'liq ekanligiga barcha asoslarimiz bor. Rossiya imperiyasining to'rt bosqichdan iborat ko'chiruvchilik siyosati davrida yangi ekin navlarini sinash, tajribadan o'tkazish, ularni saralash, hosildorligini oshirish borasida ishlar uzluksiz davom etgan.

Tarixiy adabiyotlarda 1867-1881, 1881-1886, 1886-1902, 1903-1917-yillarda ya'ni yuqorida qayd qilingan ko'chiruvchilik siyosatining to'rt bosqichi bu borada alohida xronologik izchillikda tadqiq qilinishi kerak.

Xullas, XIX asr 2-yarmi-XX asr boshlarida Turkiston o'lkasi faunasida keskin o'zgarishlar ro'y berib, mintaqaga yuzlab ekin navlari kirib keldi. Yangi ekin navlari donli ekinlar, texnik ekinlar, bog'dorchilik va sabzavotchilik xo'jaligiga tegishli ekinlar va manzarali daraxtlar kabi guruhlarga bo'linadi. Ayrim ekin turlari mintaqa iqlim sharoitiga moslashtirildi va ulardan yuqori darajada hosil olindi. Ba'zi ekin navlari (kartoshka, karam, pomidor va hokazo) aholi orasida qisqa vaqtda keng tusda ommalashib ketdi, bir qatorlari mintaqa tabiati va iqlimiga moslasha olmadi. Yangi ekin navlarining mintaqada joriylanishi aholi moddiy va ma'naviy hayotiga o'zining sezilarli ta'sirini o'tkazdi. Mahalliy aholi dastlab ko'pgina ekin turlarini o'z xo'jaliklarida ekmadi. Asta-sekinlik bilan kartoshka, pomidor, karam kabilar yetishtirib Yevropa tilli aholiga sotildi. Keyinchalik mahalliy aholi o'z ovqatlarida ulardan foydalandi. Bu yo'nalishda transformatsion jarayonlar kechdi.

ADABIYOTLAR

1. Вероятный урожай хлопка в России //Туркестанский сборник. – СПб. – Т. 496.
2. Ковренко М. По поводу Туркестанских красных вин //Туркестанский сборник. – СПб. – Т. 542.
3. Каракульская овца //Туркестанский сборник. – СПб. – Т. 543.
4. Котюкова Т.В. Туркестанское направление думской политики России (1905-1917). – М. 2008.
5. Комаров В. Краткие сведения о полезных растениях, встречающихся дико в горной стране верхнего Зерафшана //Туркестанский сборник. – СПб. – Т. 525.
6. Kuzikulov I.U. XIX asr oxiri-XX asr boshlarida Farg'ona vodiysi milliy taomlari tarkibidagi o'zgarishlar haqida /Farg'ona vodiysi tarixi yangi tadqiqotlarda" mavzusidagi IV ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. Farg'ona. – 2017. – B. 93-96.
7. Кушелевский В.И. Материалы для медицинской географии и санитарного описания Ферганской области. – Новый Маргелан, 1890. – Т. 1.
8. Миддердорф А.Ф. Очерки Ферганской долины. – СПб., 1882.
9. Невесский М. Список деревьев и кустарников, произрастающих в Самаркандской области //Туркестанский сборник. – СПб. – Т. 525.
10. Опыт посадки в грунт каучукового дерева //Туркестанский сборник. – СПб. – Т. 432.
11. Шахназаров А. Сельское хозяйство Туркестанского края. – СПб. – 1898.
12. Масальский В.И. Туркестанский край. – СПб., 1913.

УДК 94:057.68(575.146)

АНТОНИЙ ЖЕНКИНСОН КУНДАЛИГИДА БУХОРО ТАВСИФИ

Равшанов Ўктамали Рустам ўгли

БухДУ магистри

Таянч сўзлар: Антоний Женкинсон, примроз, сўфийлар, хонлар, йўл харитаси, гижжа, татар, савдо-сотик, пул муомаласи.

Ключевые слова: Энтони Дженкинсон, «Примроуз», суфий, правители, дорожная карта, червяк, татарин, торговля, денежное обращение.

Key words: Anthony Jenkinson, primrose, sufi, khans, road map, worm, tatar, commerce money.

Ушбу мақолада Антоний Женкинсоннинг 1558-1559 йилларда Ўрта Осиёга, жумладан, Бухорога уюштирган саёҳати илк марта ўзбек тилида таҳлилий ва танқидий тақдим этилмоқда.

В данной критической статье впервые на узбекском языке представлен анализ экспедиции Энтони Дженкинсона в Среднюю Азию, в том числе в Бухару в 1558-1559 гг.

The article presents critical analysis of the visit of Anthony Jenkinson to Central Asia, including Bukhara in 1558-1559.

Кириш. Жаҳон тарихини ўрганишда кундаликлар алоҳида ўрин тутати. Уларнинг алоҳида қимматли томони муаллифлар ўз юртлари ва ташриф буюрган ўлкаларини таққослашади ҳамда танқидий фикрларини маҳаллий тарихчиларга нисбатан очиқроқ билдиришади. Аммо, кундаликларнинг кўпчилиги субъектив аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг қай даражада тарихий ҳақиқатга тўғри келишини ўрганилаётган даврнинг кўплаб манбалари билан таққослаш керак бўлади.

Ўрта Осиёга ташриф буюрган биринчи инглиз сайёҳи ва элчиси Антоний Женкинсон (1525,29,30, - 1611йй.) саёҳатларини 1546 йил 2 октябрдан бошлаб, 1572 йилда Россияга сафари билан тугаллади. Шу давр ичида у Европа, Шимолий Африка, Кичик ва Олд Осиёни, шунингдек, Марказий Осиёни ҳам айланиб чиқди. Турли халқларнинг урф-одатлари ва тарихини ўрганди. 1555 йилда ташкил топган "Москва савдо компанияси" таркибида Россияга уч марта (1557, 1566, 1571) саёҳат уюштирди [4]. Дастлабки саёҳатида у Ўрта Осиёга ҳам ташриф буюрди (саёҳатга уч кема билан чиқди ва ўзи "Примроз"¹ кемасида адмирал эди). Саёҳат 21 ой давом этди (1558 йилнинг апрелидан 1560 йилнинг сентябрь ойигача). У Ўрта Осиёга саёҳатини "Россиянинг Москва шаҳридан Бақтриянинг Бухоро шаҳрига" деб номлади (кундалик 1562 йилда Лондонда нашр этилган). Антоний Женкинсон кундалигида ёзганидек, ўзаро урушлар туфайли Хитойга бора олмасдан Бухородан қайтишга мажбур бўлди [4]. Кундалигининг ҳам юқоридаги сингари номланишига айнан ушбу омил сабаб бўлган. Женкинсон саёҳати давомида тузган йўл харитасини "Nova absolutaque Russiae, Moscoviae et Tartariae Descriptio" ("Rossiya, Muskoviya va Tartaryoning mutlaqo yangi ta'rifi") номи билан 1562 йилда Лондонда кичик ҳажмда эълон қилди. 1570 йилда Абраҳам Артели "Ер шарининг манзаралари" номли харитасига ушбу харитадаги баъзи суратларни қисқартирган ҳолда киритган². Харитада Бухоро ҳукмдорининг ҳам суратини кўриш мумкин. Сурат остига "Blag Chan" деб ёзилган³ [5]. Ушбу асарда Бухородан ташқари Ўрта Осиёнинг Урганч (Urgence), Вазир (Sellisure), Қиёт (Kait), Тошкент (Taskent) шаҳарлари ва уларнинг ҳукмдорлари ҳақида қизиқарли маълумотлар келтирилган [1]. Бухорода ўтган икки ойдан ортиқ вақт ичида Женкинсон шаҳар савдоси ва пул муомаласи борасида аниқ фикрларни билдирган ҳолда [3], ҳукмдорнинг қочиб кетиши, шаҳар аҳолиси ҳақидаги баъзи фикрлари тарихий ҳақиқатга тўғри келмайди. Бухоронинг жойлашув ўрни, дарёлар ва бошқа баъзи хабарларни ёзишда Женкинсон бу ерга келишидан олдин ўзига маълум бўлган маълумотлардан фойдаланади. Унинг гижжа касаллиги ҳақидаги маълумотларидан кейинги даврда келган сайёҳлар ҳам фойдаланишган. Айнан ушбу касаллик турли даврда келган сайёҳларни қизиқтирган. Женкинсон ўз кундалигида Бухоро ҳақида қуйидагиларни ёзиб қолдирган:

23 декабрь куни биз Бақтрия⁴ худудидаги Бухоро (Boghār) шаҳрига келдик. Ушбу шаҳар ўлканинг пастлик қисмида жойлашган бўлиб, баланд девор ва дарвозалар билан ўралган. Дарвозаларнинг иккитаси бизни хон қароргоҳига, биттаси эса савдо расталарига олиб боради⁵. Бу ерда ҳар бир ҳунарманд ўзининг жойи ва алоҳида дўконига эга эди. Шаҳар жуда катта, уйлар, асосан, хом ғишт ва гувалалардан қурилган. Аммо, тошдан қурилган уйлар ҳам кам эмасди. Ибодатхона ва саройлар салобатли ва жим-жимадор қилиб қурилган. Айниқса ҳаммомлар моҳирона ишланган бўлиб, уларнинг тенги бошқа жойда йўқ⁶. Улар ҳақида тўлиқроқ гапирадиган бўлсам, узоқ ҳикоя бўлади. Шаҳарнинг ўртасидан кичик анҳор оқиб ўтади⁷. Анҳорнинг суви лойқа бўлиб, Бухорода туғилмаган ҳар қандай киши унинг сувидан ичса, тирноқлари остида ва этида қурт (гижжа⁸) пайдо бўлади. Уни фақат маҳоратли жарроҳгина эт орасидан олиши мумкин. Агар шу жараёнда қурт

узилса, ҳар куни бир дюм⁹га ўсиб бораверади. Қуртнинг қолган қисми охири келмагунча айлантириб олинаверади. Муолажа жараёнида беморга тоза сув ва отсутидан бошқа ҳеч нарса берилмайди. Кимдир қондани бузиб бошқа бирор бир ичимликни истеъмол қилса, очиқ бозор майдонларида қамчи билан уриб жазоланган. Алоҳида шу иш билан шуғулланадиган ҳарбийлар ҳар бир уйни тинтиб, уйдан топилган спиртли ичимлик, вино ёки асалга турли махсулотлар қўшиб ишланган ичимликларни топишса, идишларни синдиришган ва ичимлик таркиби бузилган. Агарда уй эгасининг нафасидан ҳам ичимлик ҳиди сезилса, ўша ерда уриб жазоланган.

Бухоронинг диний раҳнамози (metropolitane¹⁰) бу қонуннинг амал қилишини қатъий назорат қилган. У хондан ҳам юқори турган, у хоҳлаган вақтида хонни алмаштира олган. Ҳозирги ҳукмдор ҳам унинг ихтиёрига кўра давлатни бошқаряпти¹¹. Унинг буйруғи билан олдинги ҳукмдор ўз ётоғида ўлдирилган¹².

Форслар ҳам мусулмон бўлишига қарамасдан, Бухоро шу кунларда улар билан шафқатсиз диний уруш олиб бормоқда¹³. Форсларнинг бухоролик ёки баъзи татарлар¹⁴ каби соқолларини қўймасликлари урушга сабаб бўлган. Бу эса мусулмонларда катта гуноҳ ҳисобланган. Шунинг учун форсларга ишонишмаган ва христианлар каби уларни ҳам кофир деб билишган.

Бухоро ҳукмдори у қадар бой ҳам қудратли ҳам бўлмаган. Унинг даромади кўп бўлмай, хазинанинг катта қисми шаҳар ҳисобидан тўлдирилган. Хунарманд ва савдогарлардан даромадининг 1/10 қисми солиқ сифатида олинган. Бу эса халқнинг тобора камбағаллашувига олиб келган. Солиқлар йиғилиши устидан ҳукмдор қаттиқ назорат қилган. Хазина камайган тақдирда, ҳукмдор дарҳол амалдорларни юбориб, ноқонуний тарзда савдогарларнинг молларини ҳам қарзи эвазига тортиб олган. Мен олиб келган ўн тўққиз бўлак [тўп] матонинг пулини тўлаш учун ҳам ҳукмдор худди шундай йўл тутди. Хонликда кумуш ва мис тангалар ишлатилиб, олтин умуман ишлатилмаган. Бир кумуш танга 12 инглиз пенсига, мис танга пул (Poole) деб аталиб, 120 пул 12 пенсга тенг бўлган. Тўловларда кумушга нисбатан мис тангалар кўпроқ ишлатилган. Кумушнинг баҳосини хон ҳар ойда бир марта ўзгартирган¹⁵. Баъзан нарх ойига икки марта ҳам ўзгартирилган. Халқни қийналиши билан ҳукмдорнинг иши ҳам бўлмаган. У ҳатто қанча вақт ҳукмронлик қилишини ҳам билмаган. Хонлар 2 ёки 3 йил давлатни бошқаришган, баъзан уларни халқ ҳайдаб юбориши ҳам мумкин бўлган. Буларнинг барчаси халқни ва савдогарларни хонавайрон бўлишига олиб келган.

26 декабрда менга хон ҳузурига келиш буюрилди ва мен унга рус подшохи томонидан берилган ёрлиқларни тақдим этдим. У мени мулойимлик билан қабул қилди ва биргаликда тушлик қилишга таклиф этди. Хон менинг орқамдан бир неча бор одам юбориб, подшоҳнинг қудрати [Иван IV] ва турк султони, шунингдек бизнинг мамлакатларимиз, қонунларимиз ва динимиз ҳақида мен билан махфий хонада суҳбат олиб борди ҳамда мени бизнинг қурулларимиздан унинг олдида отишни буюриб, ўзи ҳам улардан отишни машқ қилар эди¹⁶.

Шундай бўлса-да, мен варвар¹⁷ ҳукмдорини мақташга мажбурман, ҳолбуки у Бухорога келаётганимизда бизни талаган ўғриларга қарши 100 нафар яхши қурулланган аскарларни юборди ва ўғриларни топиб қатл қилишни буюрди. Саҳронинг ичкарасидан топилган ўғриларнинг бир қисми уриб жазоланди, қолгани эса қочиб кетди¹⁸. Ўғриларнинг 4 тасини хоннинг ҳузурига олиб келишди. Уларнинг иккитаси биз билан бўлган тўқнашувда оғир яраланган эди. Хон бизга одам юбориб, ўғриларни аниқлашни буюрди. Шундан сўнг бу тўртталасини сарой дарвозаси юқорисига ошишди. Қароқчилар обрўли кишиларнинг фарзанди бўлишига қарамасдан, хон ушбу ишни амалга оширди. Ўғриланган молларнинг озгина қисмини олишга муяссар бўлдик. Хондан фақат шу яхшилиқни кўрдим.

Ҳар йил Бухорода бир маротаба савдогарларнинг йиғилиши бўлади. Ҳиндистон, Эрон, Балх (Balgh) ва бошқа бир қатор йирик мамлакатлардан катта савдо карвонлари келади. Олдинлари тинч ва чегаралар очиқ вақтда Хитойдан ҳам карвонлар келган. Савдогарлар шу қадар камбағал эдики, уларнинг кам миқдордаги моллари 2-3 кунлаб сотилмай қоларди. Чунки, бу товарлар катта фойда келтирмаган. Халққа зарур моллар куйидаги давлатлардан олиб келинган.

Ҳиндлар татарлар бошларига ўрайдиган харир оқ мато ва бошқа сифатли матолар, пахтадан тикилган кўйлақлар олиб келишган, аммо улар олтин, кумуш ва қимматбаҳо тошлар ва ҳушбўй зираворларни олиб келишмаган. Менинг аниқлашимча, бу моллар португаллар назорати остида океан орқали бошқа жойларга олиб кетилган. Ҳиндлар Бухородан ипак мато, тери хом-ашёси, қул, отлар ва мовут олиб кетишган. Бу моллар уларга жуда кам даромад келтирган. Мен Ҳиндистоннинг турли жойларидан, Бенгалия ва Ганг бўйларидан келган савдогарларга ўзимдаги матоларни олишларини таклиф қилдим, аммо улар олишмади.

Форслар Бухорога мато, қоғоз, қалин газлама, рангли ипаклар, арғумоқлар (Argamascus) ва шунга ўхшаш товарларни келтиришган. Бухородан тери, рус товарлари, турли халқлардан бўлган қулларни олишган. Аммо, Бухородан газмоллар олиб келинмаган сабаби форслар бу молларни Алеппо, Сурия ва Туркиядан олиб келишган. Бухорога рус савдогарлари қўй териси, ипак матолар, жун матолар, ёғоч идишлар, эгар-жабдуқлар, рус ерларига эса пахта маҳсулотлари, турли сифатли ипак матолар ва бошқа буюмларни элтишган. Россия билан савдо ҳажми жуда кам бўлган. Хитойдан (Cathay) тинч ва йўллар очиб бўлган даврда мушк, доривор гиёҳлар, атлас, кимхоб (ипакдан) ва бошқа моллар олиб келинган. Бухорода бўлганимда Хитойдан ташқари кўплаб турли буюк давлатлардан карвонлар келди. Сабаби мен келишимдан уч йил олдин Хитой томонда уруш бошланган экан. Бу уруш ҳозир ҳам давом этмоқда. Уруш икки татар давлатлари ўртасида Хитой чегарасидаги чўл ҳудудларида бўлаётган эди. Урушаётган шаҳарларнинг бири Тошкент (Taskent)¹⁹, иккинчиси Қошғар (Cascar) дейилган. Тошкентда яшовчи халқлар қозоқлар (Cassack) бўлиб, улар ислом динига сиғинган, уруш олиб бораётган Қашғарни Хонлар (Qings) бошқарган. Уларнинг тили ҳам дини ҳам бир бўлган. Бу варвар халқлари жуда кучли эди, улар чўлда яшашган. Уларнинг доимий уйи ҳам, шаҳри ҳам бўлмаган²⁰. Аммо, улар катта шаҳарларни талашган. Бу халқлар йўлни шундай тўсишган эдики, ҳеч бир карвон таланмасдан ўта олмасди. Биз шу ердалигимизда бир нарсага амин бўлдимки, уруш давомида ҳеч ким ушбу йўлдан ўтаётган карвонларни ҳимоя қилмаган. Хитойдан чиққан карвонлар йўл очиб вақтда ҳам 9 ойда Бухорога келишган.

Мен Хитой ҳақидага ҳикояларни ва эшитганларимни бизнинг учрашувимизда айтишни афзал кўрдим. Бухорода қиш мавсумида дам олаётиб, бу ердаги савдо ҳақида кўп суриштирганимдан сўнг, бу ерда ҳам савдо бошқа ўлкалар савдо-сотиғига ўхшашлиги билан танишдим. Барча карвонларнинг кетиш вақти келди, бошқа томондан, хон урушга отланган ёки қочиб кетганлиги ҳақида гап тарқалди²¹. Диний раҳнамо шаҳарда қамал қилиниши мумкинлиги ҳақида мени огоҳлантириб, шаҳардан чиқиб кетишимни тавсия этди. Мен эса ўз саёҳатимни бошқа йўналиш бўйича давом этишга қарор қилдим ва Бухородан Эронга бориб, у ерда олиб борилаётган савдо-сотиқни кўриш учун отландим, ваҳоланки, мен у ҳақида Астрахань ва Бухорода етарли даражада маълумотга эга бўлиб, Эрон савдоси кўп жиҳатидан Татаристонникига ўхшашлигига ишонч ҳосил қилдим. Биринчидан, сўфийлар²² ва татар хонлари ўртасида катта уруш бошланган эди. Натижада йўллар тўсилган ва Ҳиндистон ҳамда Эрондан ёрлиқ билан келаётган савдо карвони таланган экан. Бухорогача 10 кунлик йўл нарида карвоннинг катта қисми ўғрилган ва ўлдирилган эди²³. Бошқа томондан, хондан ҳам юқори турган Бухоронинг диний раҳнамоси рус подшоси томонидан менга берилган ёрлиқни олди, ушбу ёрлиқсиз мени ҳар қандай мамлакатда қул қилишлари мумкин эди. Ва ниҳоят, хон ва амалдорлар қарзлари эвазига олган мовут ва моллар Эронда ҳам сотилмади. Юқоридаги вазият ва турли сабабларга кўра мен Каспий денгизига бориб, шу ердан ортга қайтишга мажбур бўлдим. Шундай қилиб, биз 1559 йил 8 мартда Бухородан 600 туя билан йўлга чиқдик. Белгиланган вақтда чиқмаганимизда эди, мен ва дўстларимнинг ҳаёти ва моллари хавф остида қолиши мумкин эди. Биз йўлга чиққанимиздан 10 кун ўтиб, Самарқанд ҳукмдори Бухорога келди²⁴. Ҳукмдор мамлакатни 2 ёки 3 йилдан ортиқ бошқариши мўжиза ҳисобланган. Бирор бир юрт ҳукмдори бошқа ерга кетганда, шу сулоланинг бошқа вакили бу ерни 3-4 йил қамал қилиб турган. Бундай босқинчилик хонлар ўртасида одатга айланган эди. 25 мартда биз Урганчга [қайтиб] келдик” [2].

Хулоса. Антоний Женкинсоннинг ушбу саёҳати Европа олимларини, айниқса, картограф ва этнографларни бугунги кунгача қизиқтириб келмоқда. Кейинги асрларнинг

машхур сайёҳларига ушбу кундалик қўлланма вазифасини бажарди. Кундалик Абдуллахон II нинг ҳокимиятга келиши ва ҳукмронлигининг дастлабки даври муаммоларини ўрганишда асосий манбалардан ҳисобланади. Шунингдек, Ўрта Осиёнинг ўрта асрлар тарихида мавжуд бўлган муаммолар (ўзаро сулолавий курашлар, диний урушлар) ўлканинг савдосига, маданиятига, умуман олганда, янги тарихий тараққиёт босқичига кўтарилишига салбий таъсир этганлиги кундаликда ўз баҳосини топган.

Изоҳ:

1. Маъноси: “бир даста атиргул”.
2. Бухоро давлат музей-кўриқхонасининг чет эл сайёҳлари кўрғазмасида ушбу харитадан нусха намойиш этилмоқда (Арк кўрғонида).
3. Бухорони Абдуллахон II (1557-1598) бошқарган.
4. Женкинсон Шайбонийлар давлати ҳудудини Бақтрия деб аташига сабаб ундан олдин Европадан ташриф буюрган сайёҳларнинг (антик дунё олимлари бошлаб берган) юртларида бу ўлка шу ном билан танилган.
5. XVI аср биринчи ярмида Бухоронинг 11 та дарвозаси шаклланган эди.
6. Хиёбон кўчасида Абдуллахон мадрасаси қаршисида Абдуллахон II ҳаммоми бўлган.
7. Зарафшоннинг Шоҳруд номли ирмоғи.
8. Бухорога ташриф буюрган сайёҳларнинг аксарият қисми айнан ушбу касаллик ҳақида кундаликларида ёзиб қолдиришган. Илмий номи Filarial medinensis. Қаранг: Л.И.Яворскаго Путешествие русскаго посольства по Авганистану и Бухарскому ханству въ 1878-1879 гг. Туркестанский сборникъ томъ 315. Петербургъ., 1883 г. С – 338; Путевые очерки Туркестана (1913 г.). Часть VI. Бухара. М., 1914.
9. 2,5 сантиметрга тенг.
10. Шайх ул-ислом.
11. 1557 йилда шайх ул-ислом Муҳаммад Ислон Бухоро шаҳрини эндигина эгаллаган Бурхон Султон ва шаҳарга ҳужум қилган Абдуллахон II ни яраштириб қўйган.
12. Муҳаммад Ислон топшириғи билан Мирзо Акабий Бурхон Султонни тунда ўз уйида ўлдирган (Абдулломома. Т.1999 Й., 148 б.; Шунингдек қаранг: Вяткин “Шайх Жуйбори” С.14.).
13. Бу вақтда Эронни Тахмосп I (1524-1576) бошқараётган эди.
14. Женкинсон Эрон чегарасигача бўлган ҳудудда яшайдиган халқларни татарлар деб атаган [5].
15. Абу Мансур Кўчкнчи Баходирхон – 1527-28, Абу Саидхон – санаси номаълум, Убайдуллахон – 1537-38, Абдулатиф – 1540-41, 1548-49, Саид Бурхон – санаси номаълум даврларида кумуш тангалар зарб қилинган. Қаранг: Давидович А.Е. Клады древних и средневековых монет Таджикистан. М., 1979. С – 380-402.
16. Бу вақтда ўт очар қуроллар саройда мавжуд эди.
17. Женкинсон барча татар ҳукмдорларини шундай атаган. Ваҳоланки Бухоро қадимдан атрофдаги халқлар (асосан шимол) учун маданият маркази бўлган.
18. Қизилкум саҳросига.
19. Тошкентни Наврўз Аҳмадхоннинг тўнғич ўғли Дарвешхон бошқараётган эди (Абдулломома 167 бет).
20. Женкинсон бу ерда бошқалардан эшитган нотўғри маълумотларни келтирмоқда.
21. Балхга (Абдуллахоннинг амакиси Пирмуҳаммад бошқараётган эди) Бадахшон волиси Сулаймон ва ўғли Иброҳимнинг ҳужуми туфайли шу ерга кетган эди.
22. Эронда шиалик масхабидаги Сафавийлар сулоласини Европада шундай аташган.
23. Бадахшон ҳукмдори Балх атрофидаги қишлоқ ва савдогарларни талон-тарож қилган эди.
24. Бу вақтда Самарқандни Султон Саидхон (1557 йил сентябрдан) бошқарган.

АДАБИЁТЛАР

1. Луниин Б.В. История Узбекистана в источниках. (Известия путешественников, географови учёных XVI – первое половине XIX вв.). – Т.: Фан, 1988. – С. 22.
2. Готье Ю.В. Английские путешественники в Московском государстве в XVI веке. – М.: ОГИЗ, 1937. – С. 167-193.
3. Иванов П.П. Очерки по истории Средней Азии (XVI – середина XIX вв.). – М.: ИВЛ, 1958. – С. 76.
4. Бартольд В.В. История изучения востока в Европе и в России. – Л., 1925. – С. 111-177.
5. Szykula K. The Jenkinson Map of Russia (1562) P. 60. – Cf.: Oakeshott W. A Tudor explorer and his map of Russia. – P. 704.